

**AZƏRBAYCAN AŞIĞ SƏNƏTİNDƏ ƏCDAD VƏ ŞƏCƏRƏ
MÜNASİBƏTLƏRİ (ŞİMAL BÖLGƏSİ AŞIQLARININ
YARADICILIĞI ƏSASINDA)**

**ANCESTOR AND GENEALOGY RELATIONSHIP IN
AZERBAIJANI ASHUG ART (BASED ON THE CREATIVITY
OF ASHUGS OF THE NORTHERN REGION)**

**РОДСТВЕННЫЕ И ГЕНЕАЛОГИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В
АШУГСКОМ ИСКУССТВЕ АЗЕРБАЙДЖАНА (НА
ОСНОВЕ ТВОРЧЕСТВА АШУГОВ СЕВЕРНОГО
РЕГИОНА)**

Zümrüd İbrahim qızı MƏNSİMOVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AMEA-nın İctimai Elmlər Bölməsi

zumrudibrahimqızı@gmail.com

Summary

The article deals with the attitude of the Azerbaijani ashugs (in particular, the Zagatala ashugs) to the masters who lived and worked before them, about respect for their ancestors, about the genealogy of the ashugs. It also explores the cult of ancestors, the archetype of the wise old man, the veneration of saints and the master-disciple relationship that takes place in their poetry.

Key words: ashugs of Zagatala, ancestral cult, generation, root

Резюме

В статье рассматривается вопрос об отношении азербайджанских ашугов (в частности, Загатальских ашугов) к мастерам, жившим и творившим до них, об уважении к предкам, о генеалогии ашугов. Также исследуется культ предков, архетип мудрого старика, почитание святых и отношения мастера-ученика, которые имеют место в их поэзии.

Ключевые слова: ашуги Загаталы, культ предков, поколение, корень

Azərbaycan aşıq sənəti tarixin dialektik inkişaf dinamikasında formalaşan milli adət-ənənələrimizlə zəngin olan söz sənətidir. Bu ənənənin bir qolu olan ustad-şeyird (şagird) münasibətləri – aşıq, saz söz sənətilə qoşa yaranmışdır. Aşıqlar özündən əvvəl yaşayıb-yaratmış sənətkarlara, onların sənətkarlıq irsinə hörmətlə və böyük ehtiramla yanaşmışlar. Bir sənətkarın ustadlıq statusu həm də onun yetişdirilib məclisə çıxartdığı şeyirdlərlə bağlı olmuşdur. Keçən əsrin 70-80-ci

illərinə kimi Azərbaycanın bir çox bölgələrində 7 arxa dönənini tanımaq nəinki ustad – şəyirdlər üçün əsas olmuş, eləcə də evliliyə hazır olan bir gəncin əsas biləcəyi, bilmirsə də öyrənəcəyi vacib şərtlərdən biri olmuşdur. Ustad-şəyird münasibətləri, eləcə də nəsil, şəcərə, 7 arxa dönənini tanımaq məsələsi milli mədəni, əxlaq-etik normalar üzərində qurulmuşdur. Haqlı olaraq da ustad sənətkarların da öz sənətinin davamçılarından bunu tələb etmələri böyük bir anlam kəsb edir. Sələflərini tanımaq birinci növbədə onlara hörmətin göstəricisidirsə, ikinci növbədə şifahi yaddaşda, nəsil-dən-nəsilə ötürülərək daima yaşamaq deməkdir. Özgələşməyə imkan verməməkdir.

Əsrlər boyu xalqımızın milli ruhunun göstəriciləri olan mənəvi zənginlik – böyüyə hörmət, kiçiyə qayğı sələflərimizdən gələn mövcud ənənələri gələcək nəsillərə ötürmək, milli-mədəni dəyərlərə hörmət kimi yüksək mənəvi keyfiyyətlər bu münasibətlərdə tənzimlənib.

Bu məqalədə əsas məqsəd şimal bölgəsi aşıqlarının yaradıcılığı əsasında ustad və ifaçı sənətkarlarımızın özlərindən əvvəlki ustalara münasibəti, əcdadlara hörmət və ehtiramı, aşıq yaradıcılığında şəcərə məsələsi, eləcə də onların poeziyasında yer tutan əcdad kultunun, müdrik qoca arxetipinin nümayəndələri hesab edilən 40-lara, övliyalara münasibəti araşdırmaqdır. Aşıq yaradıcılığında şəcərə məsələsi, bir sıra baxımdan diqqət çəkən məsələlərdəndir.

Zaqatala aşıq mühitinin görkəmli nümayəndəsi aşıq Varxiyanlı Məhəmməd dövrünün ən tanınmış sayılıb seçilən sənətkarlarından olmuşdur. Folklorşünas alim Salman Mümtaz, akademik Fuad Qasımlı və bu yerləri gəzib-dolaşan tədqiqatçılar, səyahətlər, folklorşünas alimlər Aşıq Məhəmmədin yaradıcılıq qüdrətindən söz açmışlar. Dövrünün tanınmış etnoqraf alimi Plotto Qafqazı səyahət edərkən Məhəmmədin sənətkarlıq qüdrətini eşitmiş, məqalələrinin birində xarakterizə edərək qeyd etmişdir ki, Aşıq Məhəmmədin mahnıları Zaqatala dairəsinin müxtəlif millətlərdən olan məclislərində Azərbaycan dilində oxunur. Plotto ustadın həm də improvizatorçu aşıq olub, yaradıcılığında daha çox məhəbbəti tərənnüm etdiyini bildirmişdir (3, s. 3).

Həşim İsmayılov qeyd edir ki, Varxiyanlı Məhəmməd Aşıq Alı, Molla Cümə, Şəmkirli Aşıq Hüseyn, Yəhya bəy Dilqəm, Aşıq Ələsgər kimi sənətkarlarla bir sırada dayanan azman bir aşıq olmuşdur. Əlində sazı el-el dolaşan, Şəki, Şirvan Qarabağ, Təbriz, Tehran, Xoy, Salmas, Marağa və Gürcüstanı gəzib saysız-hesabsız məclislər keçirən Aşıq Məhəmməd, dövrünün görkəmli aşıqları tərəfindən ustad aşıq kimi qəbul edilmişdir (4).

Ustadımdan dərş almıŝam, ərkanđı yoldu yŭkŭm,
Saf cŭvhərdən yŭklənmiŝəm, cəvahirđi ləldi yŭkŭm.
Halımdan xəbəri olan, qiymət qoyar sŭzŭmə,
Dəymiŝdən cəm etmiŝəm, deməsin kaldı yŭkŭm.

Ustad sənətkarın əcdad kultunun nŭmayəndələri olan ərənlərə, qırxlara inamı, gŭvəni və etibarı iŝarət edən nŭmunələrə kifayət qədər təsadŭf edilir:

Yatmıŝ idim, qafil gəldi ŭstŭmə,
Bir cam dolu, bir cam yarı, bir cam az,
Ŭç muradı onda tutdum dəstimə,
Bir cam kamal, bir cam sŭhbət, bir cam sŭz (14, s. 47).

Qoŝmanın məzmunundan gŭrŭndŭyŭ kimi, ustad Xızırın, Ŝahlar ŝahının, űvliyalarm ona űz əlləri ilə içirdikləri eŝq badəsinə iŝarə edir. Mŭqəddəslərin əliylə haqqdan ağıl-kamal sahibi, ustad sənətkara el arasında ucalıq gətirən mŭdrik sŭz sahibi olmaq bacarığının, qŭdrətinin verildiyini bildirir.

Bəzi mənblərdə isə Aŝıq Məhəmmədin 2 il Molla Pənah Vaqifin açdığı məktəbdə dərş alması kimi maraqlı fakta təsadŭf edirik (4). Bildiyimiz kimi, Molla Pənah Vaqifin yaradıcılığında aŝıq ŝeir űslubu űstŭnlŭk təŝkil edir. Ustad ŝeyird məsələsinə Varxiyanlı Məhəmməd də çox bűyŭk diqqət etmiŝ űzŭndən sonra bir ŝəcərənin yetiŝməsinə və yaŝamasına səy gűstərmiŝdir. Aŝıq Məhəmməd űzŭndən sonra qardaŝı oğlanları – Aŝıq Təməza və Aŝıq Qurbana ustadlıq etmiŝdir. Ustadın hələlilik bizə məlum olan iki ŝeyirdinin adı var.

Azərbaycan aŝıq yaradıcılığına diqqət etsək gűrərik ki, ustad-ŝeyird ənənəsinə həmiŝə xŭsusı diqqət gűstərilmiŝdir. O da həqiqətdir ki, bu gŭn ustad-ŝeyird mŭnasibətlərini dolğun ŝəkildə qoruyub saxlayan Ŝirvan aŝıq mŭhitinin yetirmələrindən olan Aŝıq Bilalın, Aŝıq Ŝamilin, Aŝıq Ŝakirin, Aŝıq Əhmədin və başqa el sənətkarlarının onlarla yetirməsi olmuŝdur. Folklorŝunas Qalib Sayılov tədqiqatlarında Ŝirvan aŝıq mŭhitini həm tarixi baxımdan qədim, həm də mŭasirlik baxımından zəngin bir mŭhit olduğunu, eləcə də tarixiliyin və mŭasirliyin vəhdət təŝkil etdiyini qeyd etmiŝdir (9).

Eyni zamanda digər aŝıq mŭhitinin – Gűyçə mŭhitinin Aŝıq Ələsgər kimi nəhəng ustad sənətkar űz ustadı Aŝıq Alının ədəb-ərkanla yolunu gűzləmiŝ, ondan izn olmazsa məclisdə sazı əlinə almamıŝdır. Bu ənənəni bir xətt kimi biz bŭtŭn sənətkarların hűyət və fəaliyyətində təsadŭf edə bilərik:

Aşiq olub tərki-vətən olanın
Əzəl başdan pür kamalı gərəkdir.
Oturub-durmaqla ədəbin bilə,
Mərifət elmindən dolu gərəkdir.

Aşiq Ələsgərlə ustadı Aşiq Alının deyişməsi və Ələsgərin öz ustadını məğlub etməsi haqqındakı rəvayətlər vardır.

Deyişmənin başqa bir versiyasını professor P.Əfəndiyev irəli sürür: “Aşiq Alı Ələsgəri tam yetirib hazırladıqdan sonra bir toy məclisində onunla deyişir, el icində hörmətini qaldırıb şöhrətləndirmək məqsədilə məğlub olmuş bir aşiq kimi öz sazını da ona təhvil vermək istəyir. Ələsgər isə onun bu xeyirxah hərəkətilə razılaşmayaraq:

Bir şeyird ki, ustadına kəm baxa,
Onun gözlərinə ağ damar, dammar –

təcnisini deyir” (10).

Ümumiyyətlə, atadan oğula, nəsil-dən-nəsilə ötürülmə ənənəsi aşiq yaradıcılığında ustad-şeyird münasibətlərilə eyniyyət təşkil edir. Ata oğula nəslin, kökün ənənələrini aşılırsa və gələcək nəsillərə təbliğ edib yaşatmağı tövsiyə edirsə, ustad aşıqlar da şeyirdlərinə sələflərini tanıdır, ədəb-ərkan öyrədir.

“Kitabi-Dədə Qorqud”da Dədə Qorqudun əcdad kultunun transformativ nümayəndəsi kimi oğuz elinin igidlərinə verdiyi öyüd-nəsihəti yada salaq.

Oğul atadan görməyincə süfrə salmaz.

Oğul atanın yetiridir, iki gözünün biridir (12, s. 20).

Zaqatala aşiq mühitində yaşayıb-yaradan el sənətkarlarını ustad-şeyird münasibətlərini qoruyub inkişaf etdirmək baxımından 2 qismə ayırmaq olar:

- a) konkret ustada qulluq edənlər;
- b) konkret ustada qulluq etməyən, dərslərini haqdan alan aşıqlar.

Zaqatalanın Qandax kəndində XIX əsrin sonları XX əsrin əvvəllərində yaşayıb yaradan Aşiq Arab da şeirlərinin birində dərslərini haqdan aldığı bildirmişdir:

Aşiq Arab haqdan alıb dərslərini,
Çıxdaş olsun aralıqdan xaini,
İtirmərəm yarın haqqı sayını
Köhnə yardı vəfadardı bu gələni!

Ustad-şeyird münasibəti, konkret bir ustada qulluq edərək bir sənətkar kimi yetişmək, ərsəyə gəlmək ənənəsi Zaqatala aşiq mühitində digər mühtilərə nəzərən az inkişaf etmişdir. Bunun əsas səbəbi

də Aşıq Məhəmməddən başqa konkret bir məktəb görmədən digər sənətkarların Aşıq Mədətin, Aşıq Səadəddinin, Muğanlılı Aşıq Sabirin öz istəkləriylə hər hansı bir ustada qulluq etmədən öyrənmələri olmuşdur. Bu məqamda məsələyə birmənalı şəkildə yanaşmaq olmaz. Bu sənətkarlar böyüdükləri mühitdə, nəsilə, kökdə saz ifası eşitmiş, məclislər görmüşlər. Onlar saz ifasını eşitməsəydilər, evlərində divarda asılmış saz görməsəydilər heç vaxt bu sənətə marağ göstərüb öyrənə bilməzdilər. Göründüyü kimi, dərsimizi haqdan almışdıq deyən aşıqlar üçün saz sənətinin öyrənilməsində nəsil, kök, şəcərə, mühit əsas amil kimi önə çıxır. Aşıq Mədətdən hələ sağlığında ustadın kim olmuşdur deyər sorduğumuzda belə cavab verir:

Mən haqdan dərsimi aldım onunda,
Gəzmək istəmirəm şeytan donunda,
Əgər sərrafamsa mis mədəninə

Axtarıb gövhəri seçsəm yaxşıdır (14, s. 101).

Qaçaqçılıq dövrü aşıqlarından olan Aleybadlı Aşıq Hüseyn də ustad-şeyird ənənəsini yaşadan sənətkarlardan olmuşdur. Aşıq Hüseynin ustadı mişleşli Aşıq Hüseyn olmuşdur. Belə ki, o özündən sonra Aşıq Herov, Aşıq Oruc, Aşıq Salam, Aşıq Bədir, Aşıq Abdulla, Aşıq Cəlil kimi ifaçı sənətkarlar yetişdirmişdir. Həmin şeyirdlərin bilik və bacarığı nəticəsində Aşıq Hüseyn haqqında yaranmış dastan-rəvayət şifahi yaddaşdan bu günümüzə kimi gəlib çatmışdır. Bu avtobiografik səciyyə daşıyan dastan-rəvayət ustad aşığın həyat və yaradıcılığını, böyüdü yə mühiti, əlaqədə olduğu el sənətkarlarını, düşdüyü çətin vəziyyəti, keçdiyi keşməkeşli həyat yolunu öyrənmək baxımından çox böyük mənbədir. Aleybadlı Aşıq Camalın ustadı isə Aşıq Hüseynin şeyirdi kimi tanınmış Aşıq Herov olmuşdur. El arasında və Aleybadlı Aşıq Camalın dediyinə əsasən nə Aşıq Hüseyn nə də onun yetirmələri ənənədən gələn, dastan və rəvayət bilməyən şeyirdinə məclisdə əlinə saz götürüb çalmağa icazə verməmişdir. Ustadlar düşünürdülər ki, belə olduğu halda şeyird özündə məsuliyyət hissi aşılacaq, ustadının tələblərini layiqincə yerinə yetirməyə çalışacaqdır. Aşıq Hüseynində əsas məqsədi bu idi ki, şeyirdləri özlərinə inamı təbliğ edib bu səddi aşsınlar.

Bu mühitdə yaşayıb-yaradan el aşıqları var ki, özündən əvvəlki şəcərəni yaxşı tanıyır. Belələrindən biri də ustad-şeyird münasibətlərini layiqincə yaşadan Zaqatala aşıq mühitinin nümayəndəsi, əslən Göyçə mahalından olan Aşıq Rəhimin oğlu Aşıq Valeh Həsənovdur. O, 7 arxa dönəni bilmək məsələsinə çox ciddi yanaşır və özündən

əvvəlki şəcərəsini tanıyır. 1969-cu ildə Göyçə mahalının Ağbulaq kəndindən Zaqatalaya gələn Aşıq Valeh artıq bu yerlərin ab-havasına və adətlərinə çoxdan qaynayıb qarışmışdır. Aşıq Valehin nəsil şəcərəsinə diqqət edək:

Aşıq Valeh Rəhim oğlu Həsənəv
-Atası Rəhim Həsən oğlu Rəsulov
Həsən Hüseynalı oğlu Cəfərqulu
-Məşədi Məmmədhüseyn Məmmədcəfər oğlu
- Onun atası Kərbəlayı Rəsul Məmmədcəfər oğlu
Onun atası Məmmədəli
Onun atası Söyünalı
Onun atası Məmmədcəfər

Nəsillərinə də Məmmədcəfərlər deyirlər (Mənbəyi göstərilməyən nümunələr şəxsi arxivimizdə saxlanılır).

Yuxarıda sadalan bir sənətkarın nəsil şəcərəsidir. Bu şəcərədən yalnız 3 nəfəri Aşıq Valeh, onun atası Aşıq Rəhim və Aşıq Əli ustad sənətkar kimi yetişə bilmişlər. Əsl sənətkar birinci növbədə öz nəslini – kökünü tanımalı, sonra ustadının da ustadını yaxşı bilməlidir ki, bir məclisdə sual veriləndə qarşısındakını bağlaya bilsin. Göründüyü kimi, Aşıq Valehin ustadı onun atası aşıq Rəhim, Rəhimin ustadı isə Aşıq Alının oğlu Aşıq Qulu olmuşdur. Aşıq Valehin əmisi Əli Zaqatala aşıq mühitində sayılıb-seçilən sənətkarlardan olmuşdur. Onun ustadı Aşıq Rəhim olmuşdur. Aşıq Valeh özü də 6-7 şeyird yetişdirmişdir. Bunlardan Aşıq Ramazan Bayramovun, Aşıq Nəcəfin, Aşıq Səxavətin adlarını çəkmək olar. Bəzən isə bir sənətkarın yetişməsində şəcərə, kök amili deyil, daha çox yaşadığı mühit amili əsas rol oynayır. Ustadın kim olub soruşduqda da dərşimizi haqdan almışıq deyən, ustad aşıqların yetişməsində nəslin, kökün, genin yüksək təsiri olmuşdur. Məsələn, muğanlı Aşıq Sabir konkret ustada qulluq etməsə də ana-atasının evdə divardan asılı qalan sazını görmüş və öz üzərində çalışa-çalışa saz havalarını öyrənmişdir. Ancaq onun oğlu Sübhan və nəvəsi Leyla isə Aşıq Sabirin yetirmələri, şəcərəsi sayılır.

Aşıq Sabirin qızı Aytən sazın sözün sirlərini atasından görüb-götürsə də sonradan konkret olaraq Aşıq Ulduzdan dərş almış, 4 il onun yanında şeyirdlik etmişdir.

Zaqatala aşıq mühitində yaşayan sənətkarların yaradıcılığına və xarakterinə xas digər bir yol onların özlərini eşq əhli adlandırmaqları ilə bağlıdır. Bu da çox təbii ki, əcdad kultunun paradıqması olan şahlar

şahına, Xıdır Nəbiyə övliyalara inamın və güvənin çoxluğundan irəli gəlir. Zaqatalalı el şairi, həm də aşiq kimi tanınan Muxaxlı Ramazan şeirlərinin əksəriyyətində özünü eşq əhli kimi təqdim edir. Aşiq Ələsgərə ithaf etdiyi qoşmalarının birində belə deyir:

Eşq əhliyəm, ürək sözlə doludur,
Qurduğum yol ustadların yoludur.
Ozan, qopuz hər sənətdən uludur,
Onlar görüb neçə sənə, Ələsgər (13).

Və yaxud el şairi Ramazan digər şeirində deyir:

Aşiq Məhəmməd tək sözdə ucala,
Xudam verib həzin səsi Camala.
Dəfn etdi Kamalı ikinci Tala,
Onsuz gecə-gündüz ahu-zarım var (13).

Digər tərəfdən haqq aşıqları özləri belə əcdad kultunun transformativ paradigması hesab edilirlər. Onlar həmin nəslin davamçılarıdır. Haqq aşıqları da müdrik qoca arxetipinin nümayəndələri kimi öncəgörmə, gələcəkdən xəbər vermək kimi səciyyəvi xüsusiyyətlərə malikdir. Aşiq ədəbiyyatında ürəydanma, qarşısındakının məramını anlama, yol göstərmə, hazır cavablılıq kimi onlarla nümunəyə təsadüf etmək mümkündür. Deyilənlərə görə, aşiq Məhəmmədin sorağı bütün əyalətlərə yayılmışdır. Onun sorağına yerbəyerdən aşıqlar gəlmiş, deyişmə məclisləri qurmuş, məğlub olub geri qayıtmışlar. “Günlərin bir günü tərəkəmə aşixlarından iki nəfər ulu axşamı (bayramın əvvəlki axşamı) günü Varxiyanlı Aşix Məhəmmədin sorağını eşidif həmin kəndə gəlirdilər. Yolda bir arabaçıdan Aşix Məhəmmədi sorax alırdılar.

Onlar arabaçıya yaxınlaşıf salam verərək aşiq Məhəmmədi soruşurdular. Arabaçı kəndə gələn qonaxlara baxarax diyif:

– Sizə Varxiyanlı aşix Məhəmmədmi lazımdı?

Gör mənəm, tanı mənəm, bil mənəm!

Aşixlar heşnə başa düşmüyüf və bir-birinə baxırdılar. Arabaçı isə arabasını sürüf gedirdi” (13).

Regional dastanlardan olan Aşiq Mədət və Bəhrinazın dastanında Aşiq Mədət gər ağacının altında yatır qalır və yuxusunda Xızır Nəbi ona Bəhrinazı buta verir. Göründüyü kimi burada da Xızır qəhrəmanın yolunu itirdiyi bir məqamda yuxu motivi ilə qarşısına çıxaraq gerçək hədəfini işarət edir.

Aşiq ədəbiyyatında Qırxların, Övliyalının, Xızır Nəbinin adları tez-tez çəkilir. Onlara sonsuz sevgi, hörmət hissi duyulur, yaman gündə həmişə onlardan kömək umulur:

Dar günümdə yetiş dada,
Ya Şahi-Mərdan ağa!
Nitq ver, meydan içində
Qoyma sərgərdan, ağa!
Həm Əlisən, həm Vəlisən,
Həm səxisən, həm səxa,
Həmi dildə zikrim sənsən,
Həmi əzbərdən, ağa! (7)

Və yaxud:

Dərdim çoxdu, kimə deyim?
Yoxdu dərd bilən həkim.
Sərraf sənsən, aç xırd eylə,
Ləlü gövhərdir yüküm.
Şahi-Mərdan sayəsində
Kimsədən yoxdu bakım;
Sidqi-dillə sığınmışam,
Mən ümmandan keçmişəm (6).

Bütün el aşığıları yaradıcılığında “Mövlə”, “Tale” kimi simvolik obrazlara təsadüf edirik:

Tifil ikən mən də düşdüm sevdaya,
Xəstə Qasım sığınmışdır Mövlaya.
Bu fanidən yetişirmi üqbaya,
Ya Rəb, mən tək bəxti dönən varımı ola (11, s. 41).

Ölməyincə bu sevdadan çətin dönəm, usanam;
Həqiqətdən dərs almışam, təriqətdən söz qanam;
Şahi-Mərdan sayəsində elm içində ümmanam;
Dəryaların qaydasıdır, ümmana baş endirir (1, s. 94).

Və yaxud:

Xəstə Qasım, sən düşmanın atgınan,
Mətahını xiridara satgınan.
Şahi-Mərdan dəməninə tutgınan,
Allahı sən çağır, etmə təşvişi (11, s. 28).

Və yaxud:

Həm səxavət, həm kəramət var ilahi səndə cəm,
Şəmisar günahkarı qoymaz ola bəxti kəm.
Sən Əlinin aşiqisən, mən də sənə aşiqəm,
Nökərəm şahi-Mərdan ustada pərvərdigar (2, s. 130).

Bu kimi nümunələrin sayını artırmaq olar. El sənətkarları Həzrət Əliyə olan sonsuz məhəbbəti və inamı, onlara əlçatmaz müqəddəs şəxs

kimi baxırlar. Eyni zamanda burada ənənəyə sadiqlik bir daha nümayiş etdirilir. Biz Şəmşir şeirində də İmam Əli (ə.) obrazının yüksək poetik məqamda təsviri ilə qarşılaşırıq. Sələfi Miskin Abdal kimi islam dünyagörüşü, sufilik Şəmşirin də bir çox şeirlərində öz əksini tapmışdır. Şəmşirin Miskin Abdaldan bəhrələndiyini onun istər təbiət, istər məhəbbət lirikasında, istərsə də ustadnamələrində ruhani-poetik yaxınlıq, doğmalılıq səviyyəsində müşahidə etmək mümkündür. Təsadüfi deyildir ki, Şəmşir Göyçə aşığı mühitinin sənət başlanğıcında duran Miskin Abdalı özünə daim mənəvi ustad saymışdır. Ənənədən gələn bu xüsusiyyətləri biz Zaqatala aşığı mühitinin nümayəndələrinin yaradıcılığında da izləyirik:

Qəbrin nurla dolsun, Aşığı Məhəmməd,
Bu diyarı axtaranlar tapıldı.
Gözəl sənətkardan ellərə qalan,
Yadigarı axtaranlar tapıldı (13).

Və yaxud:

Sığınmışam qüdrətinə, ya şahi-mərdan xuda,
Sayılı bərdan qutaran, Məsihi dardan xuda.
Ayrı salma bu kimsəsiz Valehi yardan xuda,
Yalvarıram, Tanrı kimi bir ada, pərvərdigar (13).

Aşığı Valeh yaradıcılığında qul, dərd, qəm-qüssə, hal-qal, şahlar şahı, şahi-mərdan, qırqlar piri kimi təsəvvüfi ifadələrə tez-tez təsadüf edirik. Əslində ürfan elminin incəliklərinə bələd olmadan, təriqətin yolunu tutmadan aşığı bu tip şeirlərini yarada bilməzdi. “Ya Məhəmməd, Əl Mustafa”, “Başabaş”, “Pərvərdigar” və s. kimi şeirləri buna gərəkli nümunə ola bilər. Ustadın yaradıcılığı ilə tanış olarkən məlum olur ki, o dini-ürfanı elmləri gözəl bilən sənətkarlarımızdandır. Bu təbii ki, onun genindən və böyük bir şəcərədən olması ilə əlaqədardır. “Başabaş” rədifli divanisi Allaha müraciətlə yazılmışdır. Maraqlı olan xüsusiyyətlərdən biri də budur ki, aşığı bir tərəfdən Allaha müraciət edərək ondan mərhəmət istəyir, digər tərəfdən isə öz qəlbini dindirərək onu qınaq yerinə çevirir. Maraqlı haldır ki, Zaqatalalı Aşığı Valeh bütün dastanlarını Allaha müraciətlə başlamış, əcdad kultunun transformativ paradigmalardan olan Xıdır Nəbiyə, Şahlar şahına, övlialara müraciət etmiş, Allahdan güc və qüvvət diləmişdir. Bu xüsusiyyət aşığın istedadı və bacarığı ilə bağlıdır. Aşığı Valeh bütün çətin işində, şeirlərində müqəddəslərə müraciət edir. O olacaqları əvvəlcədən duyduğu üçün üz tutduğu, kömək umduğu məkan yalnız sələfləri və bir tək Allahın məkanıdır:

Valeh, sən də sığın Şahi-Mərdana,
Nadanlara söylə mərdi-mərdana

Cəsür qəhrəmanlar doğur mərd ana,
Bunu anlamayan çox nadan olar (13).

Ustad və haqq aşıqları adlandırdığımız şəriət, təriqət, mərifət və həqiqət mərhələlərindən keçən el sənətkarlarının özlərini də elə əcdad kultunun transformativ nümayəndəsi adlandırmaq olar. Haqq aşığı dediyimiz müdrik söz söyləyən, olacaqlardan xəbər tutan bir el sənətkarıdır. Haqq aşığı ədəb ərkanını bilən, yol gözləyən, haqqı sevən biridir. Haqq aşığı əcdad kultu nümayəndəsi olduğu kimi həm də müdrik qoca arxetipidir. Ona xas bütün xüsusiyyətlər, ədəbi, ərkanı, öncəgörənliyi, yol göstərməyi, ustadlığı və s. hamısı bunu birbaşa isbat edir. Yunus Əmrə demişkən:

Aşiq odur Haqqı sevə,
Haqq edə dərdinə dəvə,
Bizim üçün xeyir-dua,
Qılanlara salam olsun! (8)

Fikrimizcə aşiq yaradıcılığında xüsusi bir qol təşkil edən, ənənə kimi öyrənilən ustad-şeyird münasibətləri və şəcərə məsələsi, eləcə də əcdad kultunun transformativ paradıqması sandığımız nümayəndələri Qırxlara, Şahi-Mərdana, Xızır Nəbiyə münasibət ayrıca bir xətt təşkil edir. Əminəm ki, haqq aşıqlarının bu nəslə aidliyi məsələsi gələcək tədqiqatlarımızın mövzusu olacaqdır.

QAYNAQLAR

1. Aşiq Ələsgər “Gözüm bir alagöz xanıma düşdü”. Bakı, 1993, Yazıçı, 240 səh.
2. Aşiq Şəmşir. Öyüdlər / Toplayıb tərtib edənlər Qurbanov Q., Quliyev F. Bakı, Ozan, 1996, 296 s.
3. Плотто А. Природа и люди Закавказского окриво сборник сведений Кавказских календарь, выпускник ИВ, 1870, стр. 3-5
4. <https://manera.az/index.php?newsid=10958>
5. <https://az.wikisource.org/wiki/A%C4%9Fa>
6. <https://az.wikisource.org/wiki/Ke%C3%A7mi%C5%9F%C9%99m8>
7. <https://az.wikisource.org/wiki/A%C4%9Fa>
8. <https://www.ens.az/az/yunus-emre-salam-olsun>
9. <https://merakyayinevi.mersinakademi.com.tr/wp-content/uploads/2020/05/GAL%C4%B0B-SAYILOV-AZERBAYCAN-A%C5%9EIKLIK-SANATI-MER-AK-kitap.pdf>
10. <https://edebiyat.ucoz.com/index/0-68>
11. Xəstə Qasım. Folklor İnstitutu. Bakı, 2010, 220 s.
12. Kitabı-Dədə Qorqud. Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2004, 376 s.
13. Mənbəyi göstərilməyən nümunələr şəxsi arxivimizdə saxlanılır
14. Zümrüd Mənsimova. Zaqatala aşiq mühiti. Bakı, 2014, 216 s.